

УДК 37.013.42 : 378,047
ББК 74.66

Юліана Волочій

ГОТОВНІСТЬ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ДО ФОРМУВАННЯ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ КУЛЬТУРИ ФАХІВЦЯ: КРИТЕРІЇ І ПОКАЗНИКИ ОЦІНЮВАННЯ

У статті обгрунтовано критерії і показники готовності майбутніх соціальних педагогів до формування волонтерської культури фахівця. Подається визначення “волонтерська культура” особистості, проаналізовано зміст та особливості гносеологічного, конструктивно-проективного, організаційного, комунікативного, перцептивно-рефлексивного компонентів професійних здібностей волонтера.

***Ключові слова.** Волонтер, волонтерська культура фахівця, критерії і показники готовності майбутніх соціальних педагогів до волонтерської діяльності.*

Постановка проблеми. Сьогодні, виходячи зі світових тенденцій, незмірно зростає значення формування гармонійно розвинутої, суспільно активної особистості. Такою особистістю повинен бути і волонтер.

Рівень здібностей поряд зі спрямованістю особистості й структурою її компетентності є найважливішим суб'єктивним чинником досягнення вершин у волонтерській діяльності. Здібності визначаються як індивідуальні властивості особистості, що є умовою успішного виконання однієї або декількох видів діяльності. Поняття здібностей не зводиться тільки до тих знань, умінь і навичок, які вже вироблені в даної людини, а характеризують глибину, швидкість, міцність оволодіння тією чи іншою діяльністю. Здібності виявляються в процесі оволодіння діяльністю й тісно пов'язані із загальною спрямованістю особистості, з тим, наскільки стійкі схильності людини до тієї чи іншої діяльності. В основі однакових досягнень при виконанні якої-небудь діяльності можуть лежати різні здібності, у той же час та сама здібність може стати умовою успішності різних видів діяльності (Келасьев В., Яковлева И, 1994).

Аналіз останніх досліджень і публікацій із проблеми. Досягнення соціальної роботи та соціально-педагогічної науки у розробці теорії та практики основ волонтерського руху в Україні та за кордоном висвітлювали: О. Безпалько, Р. Вайнола, І. Зверева, Н. Заверико, А. Капська, О. Караман, О. Карпенко, В. Кратінова, Г. Лактіонова, Т. Лях, С. Попов, Т. Рудякевич, Є. Холостова; Р. Лінч, С. Маккарлі та ін. На думку І. Зверевої, волонтерська робота – це добродійна діяльність, яка здійснюється фізичними особами на засадах неприбуткової діяльності, без заробітної плати, без просування по службі, заради добробуту та процвітання спільнот і суспільства в цілому. Людину, яка добровільно надає безоплатну соціальну допомогу та послуги інвалідам, хворим, особам і соціальним групам, що опинилися в складній життєвій ситуації, називають волонтером [Соціальна робота в Україні, 2003, с. 38].

Мета цієї статті: розглянути основні вимоги до здійснення волонтерської діяльності майбутніх соціальних педагогів, розкрити компоненти-показники професійної культури волонтерів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Волонтерська культура особистості – це інтегроване соціальне психолого-педагогічне утворення, яке характеризується як процес і результат сформованості суспільно-значущих інтегративних волонтерських якостей, генетично заданих і соціально набутих у процесі функціонування механізму внутрішньої ціннісно-сислової регуляції волонтерської поведінки особистості та її зовнішніх волонтерських відносин упродовж спілкування і волонтерської діяльності.

До показників професійних якостей волонтерської культури майбутніх соціальних педагогів можна віднести: організованість, комунікативність, емпатійність, самовладання, активність, наполегливість, зосередженість, толерантність, прагнення безкорисливо допомогти та ін.

Розглянемо основні компоненти професійних здібностей волонтера.

Гносеологічний компонент. Гносеологічні здібності становлять чутливість волонтера до способів одержання інформації про світ, людей, загалом формування морального, трудового, інтелектуального фонду особистості, швидкого й творчого оволодіння знаннями. Гностичні здібності забезпечують нагромадження плідної інформації про себе й інших, що дозволяє стимулювати формування контролю й саморегуляції. Тим самим забезпечується потреби й можливості, сильні й слабкі сторони людей, яким допомагає волонтер (Гоноболін Ф., 1962). Важливою складовою гностичного компонента є знання й уміння, які лежать в основі власної пізнавальної діяльності. Гностичний компонент впливає на формування світогляду, що проявляється в стійкій системі відносин до світу, праці, іншим людям і самому собі; на активність життєвої позиції. Важливі й загальнокультурні знання, уміння в області мистецтва й літератури, релігії, права, політики й соціального життя, екологічні проблеми [Добрусин М., 1995, 138]. Наявність змістовних захоплень і хобі також збагачує особистість волонтера, особливо при діяльності з дітьми-сиротами.

Конструктивно-проективний компонент. Від них залежить ефективність використання всіх інших видів знань, які можуть залишатися мертвим капіталом або активно включатися в обслуговування всіх видів роботи. Конструктивно-проективні здібності забезпечують стратегічну спрямованість діяльності й проявляються в умінні орієнтуватися на кінцеві цілі, вирішувати актуальні завдання з урахуванням майбутнього. Даний вид здібностей забезпечує реалізацію тактичних цілей: структурування часу, відбору змісту й вибору форм проведення занять. Конструктивні визначають чутливість до послідовної побудови, тренінгів у часі й просторі, щоб результат відповідав плану, здатність відокремлювати те, що можна й треба вирішити в цей момент від того, що треба й чому варто відкласти. Креативно-конструктивний компонент дає можливість мислити, узагальнювати на основі недостатнього числа ознак, створювати нові сполучення, використовуючи наявну інформацію. В основі проективної й конструктивної діяльності лежать здібності до інтелектуальної праці:

- відкинути звичайні стандарти й методи рішення, шукати нові, оригінальні;
- бачити далі безпосередньо даного й очевидного;
- охоплювати суть основних взаємозв'язків властивих проблемі;

– ясно бачити кілька різних шляхів рішення й подумки вибрати найбільш ефективний;

– чуття до наявності проблеми там, де здається, що всі вже вирішено;

– ідейна плідність та ін.

Аналізуючи даний компонент здібностей, вітчизняні вчені відзначають високу роль інтуїції в науковій творчості, як результат великої розумової роботи, що дозволяє скоротити шлях пізнання на основі швидкого, майже миттєвого, логічно неусвідомлюваного розуміння ситуації й знаходження правильного рішення. У волонтерській діяльності інтуїція допомагає народженню гіпотез. Здатність бачити проблему, її суть, встановити зв'язок з іншими проблемами, формулювати гіпотези (Келасьєв В., Яковлева І., 1994).

Організаційний компонент. Організаційні здібності служать не тільки організації процесу роботи волонтера, але й самоорганізації діяльності. Організаторські загальні здібності досліджувалися Л. Уманським. Він виділив 18 типових організаторських якостей особистості: 1) здатність “заряджати” своєю енергією інших людей; 2) здатність знаходити найкраще застосування кожній людині; 3) психологічна вибірковість, здатність розуміти й вірно реагувати на психологію людей; 4) здатність бачити недоліки у вчинках інших людей – критичність; 5) психологічний такт – здатність установити захід впливу; 6) загальний рівень розвитку як показник кмітливості, різниці загальних чуттєвих здібностей людини; 7) геніціативність – творча й виконавська; 8) вимогливість до інших людей; 9) схильність до організаторської діяльності; 10) практичність – здатність безпосередньо, швидко й гнучко застосовувати свої знання й свій досвід у рішенні практичних завдань; 11) самостійність на відміну від сугестивності; 12) спостережливість; 13) самовладання, витримка; 14) товариськість; 15) наполегливість; 16) активність; 17) працездатність; 18) організованість [Платонов К., 1972, 167]. Організаторські здібності проявляються в умінні організувати себе, свій час, індивідуальну, групову, колективну діяльність, згуртувавши навколо проблеми надійних помічників, однодумців.

Комунікативний компонент. Комунікативність – професійно-особистісна якість, що характеризується потребою у спілкуванні, здатністю легко вступати в контакт, викликати позитивні емоції у співрозмовників, відчувати задоволення від спілкування. За В. Кан-Каликом [Коць М., 2007, 53] комунікативність містить три основні компоненти: комунікабельність, відчуття соціальної спорідненості, альтруїзм.

Комунікабельність – здатність легко вступати в контакт і відчувати задоволення від процесу комунікації. Що заважає комунікабельній людині стати комунікативною? Дістаючи задоволення від спілкування, вона часом діє у власних інтересах, не збуджуючи позитивних емоцій у співрозмовника, що блокує контакт.

Деякі люди мають гіпертрофовану комунікабельність, їхня надокучливість втомлює, нетактовність через надмірну допитливість пригнічує. Гіперкомунікабельність – риса особистості людини, що зумовлює такий рівень організації процесу спілкування, який характеризується великою кількістю поверхових контактів, у яких центром комунікації є ця людина.

До комунікативних відносяться здібності:

– здатність всебічно й об'єктивно сприймати людину-партнера за спілкуванням;

– здатність викликати в нього довіру, співпереживання в спільній діяльності;

- здатність передбачати й ліквідувати конфлікти;
- справедливо, конструктивно й тактовно критикувати свого товариша по спільній діяльності;
- сприймати й враховувати критику, перебудовуючи відповідно своє поведіння й діяльність [Серьожникова Р., Пархоменко Н., Яковецька Л., 2003, 157].

Рівень комунікативності залежить від соціальних установок. Комунікабельність як складова комунікативності стає значущою за умови відчуття соціальної спорідненості з оточення, коли він не протиставляє себе, свій досвід, а об'єднується зі співрозмовниками, що й забезпечує суб'єкт-суб'єктні стосунки у взаємодії. Прагнення до взаємодії разом із безкорисливими, альтруїстичними тенденціями засвідчує, в ім'я кого і чого працює волонтер. Альтруїзм полягає в домінанті на інтересах співрозмовника, що є вже ознакою професійної діалогічної взаємодії.

Щоб легко вступати в контакт, потрібно відчувати іншу людину, усвідомлювати результати своїх дій у спілкуванні, тобто мати здатність сприймати й розуміти іншого. Люди сприймають одне одного “холодним” і “гарячим способом” [Леви В., 1981, 69].

Емпатія – співпереживання, розуміння будь-якого почуття – гніву, печалі, радості, що його переживає інша людина, і відповідний вияв свого розуміння цього почуття. Це “гарячий” спосіб пізнання іншого (як мати відчуває дитя, можуть порозумітися закохані, актор і глядач сприймають одне одного), здатність відчувати кінетику в змінах міміки та пантоміміки, що виявляють почуття. Це “вживляння” в почуття іншої людини так, начебто стаєш цим іншим, але без втрати відчуття “начебто”: “Так відчуваєш радість або біль іншого, як він їх відчуває, і сприймаєш їх причини, як він їх сприймає. Але обов'язково повинен залишатися відтінок “начебто”: начебто це я радію чи засмучуюся.... Це означає тимчасове життя іншим життям, делікатне перебування в ньому без оцінювання й осуду” [Роджерс К., 1984, 45].

“Холодним” способом розуміння іншого В. Леві (1981) називає рефлексію (порівняймо з рефлектором, який віддзеркалює світло). Рефлексія – це і є відображення позиції, думок іншої людини через “вмислювання” в її міркування (“Він гадає, що я думаю...”, “Якби я була на його місці, то я б...”, “Якби він був на моєму місці, то він би...”). Отже, рефлексія у спілкуванні – це здатність уявляти себе на місці іншої людини, бачити, подумки програвати за неї ту чи іншу ситуацію.

Це також і самоаналіз, осмислення механізмів власної діяльності (“Що зі мною відбувається?”). Рефлексія – не просто знання чи розуміння іншого. У волонтерській діяльності – це знання того, як інші сприймають волонтера, розуміють його. Це взаємовідображення в спілкуванні, змістом якого є суб'єктивне відтворення внутрішнього світу співрозмовника. При цьому у внутрішньому світі співрозмовника, в свою чергу, відбивається внутрішній світ самого волонтера.

Здатність до рефлексії як уміння подумки поставити себе на місце іншого є дуже цінною для волонтера. Отже, емпатія як “вживляння” в почуття іншої людини і рефлексія як “вмислювання” є важливими механізмами взаємопроникнення у спілкуванні. Пам'ятаймо, що, розуміючи іншого, потрібно й діяти так, як того хоче інший, знайти ті позитивні прагнення, на які можна спиратися, вибудовуючи взаємодію, тобто бути доброзичливим [Роджерс К., 1984, 49].

Доброзичливість – здатність не лише відчувати, а й виявляти свою уважність і симпатію, вміння приймати іншого навіть тоді, коли не схвалюєш його вчинки, готовність підтримати інших.

Серед якостей, необхідних волонтерів для ефективного спілкування виокремлюють і такі: автентичність (природність у стосунках) відкритість (готовність відкрити іншим свій внутрішній світ, щирість), конкретність (відмова від загальних міркувань, уміння говорити про свої конкретні переживання, думки, дії), ініціативність (схильність до діяльної позиції у стосунках із людьми).

Перцептивно-рефлексивний компонент. Цей компонент здібностей тісно пов'язаний з комунікативним, він звернений до суб'єкта впливу. Рефлексія – усвідомлення діючим індивідом того, як він сприймається партнером у спілкуванні, припускає знання того, як інший розуміє того хто рефлексує. Рефлексія – своєрідний подвоєний процес дзеркального відбиття індивідами один одного, при якому той, що рефлексує відтворює внутрішній світ співрозмовника й з відбиттям себе [Скок Г., Салкова О., 1990, 102; <http://ru.osvita.ua/vnz/reports/psychology/29316/>]. Перцептивно-рефлексивні здібності включають три види чутливості: 1. *Почуття об'єкта.* Це особлива чутливість волонтера до того, який відгук об'єкти реальної дійсності знаходять у співрозмовників, якою мірою інтереси й потреби співрозмовників виявляються при цьому. Ця чутливість подібна з емпатією і проявляється у швидкому, легкому й глибокому проникненні в психологію людей, в емоційній ідентифікації волонтера з дитиною та їх активній цілеспрямованій спільній діяльності. 2. *Почуття міри й такту.* Проявляється в особливій чутливості до міри змін, що відбуваються в особистості й діяльності учня під впливом різних засобів впливу (які зміни відбуваються, чи є позитивними або негативними, за якими ознаками можна про них судити). 3. *Почуття причетності.* Воно характеризується чутливістю волонтера до недоліків власної діяльності, критичністю й відповідальністю за свою діяльність (Жуков Ю., Петровська Л. та ін.).

Висновки. Отже, основними компонентами професійних здібностей волонтера є: гносеологічні, конструктивно-проективні, організаційні, комунікативні, перцептивно-рефлексивні. Всі вони взаємозалежні й утворюють єдине ціле, впливають на творчу індивідуальність і стиль роботи волонтера.

Волонтерський рух є по суті частиною кожної цивілізації та будь-якого суспільства. У загальному розумінні – це той внесок, який робиться людьми на засадах добровільної діяльності, без матеріального заохочення, для добробуту і процвітання суспільства. Ця діяльність може набувати різних форм: від повсякденних форм взаємодопомоги до спільних дій психологів та соціальних працівників під час кризи.

Кожна людина, яка живе в суспільстві, намагається зайняти в ньому певне місце, свідомо керуючись тими вимогами, які суспільство висуває до кожного з його членів. Волонтерська діяльність дає людині можливість самореалізувати себе, вдосконалити індивідуальні якості та властивості особистості, відкрити внутрішні резерви людини. Тому вважаємо, що волонтерську діяльність можна розглядати як соціально-педагогічну діяльність (з одного боку, волонтери надають соціальну допомогу тим, хто її потребує, з іншого – вони починають розуміти свої особистісні недоліки та проблеми, поступово їх долаючи і стаючи цілісними особистостями). В основі волонтерства лежить розуміння себе та впевненість в своїх силах.

1. Бондаренко З. Організація волонтерської роботи майбутніх соціальних педагогів в умовах вищого навчального закладу : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / З. Бондаренко. – К., 2008. – 200 с.
2. Василенко К. Волонтер – це стан душі / К. Василенко. – К. : Волонтер, 2001. – № 10. – С. 40–46.
3. Волонтерський рух в Україні: тенденції розвитку / Р. Вайнола, А. Капська, Н. Комарова та ін. – К. : Академпрес, 1999. – 112 с.
4. Волонтерство : poradnik для організатора волонтерського руху / Уклад.: Т. Лях, авт. кол. : О. Безпалько, Н. Заверико, І. Зверева та ін. – К. : ВГЦ «Волонтер», 2001. – 176 с.
5. Добрускін М. Соціально-психологічний портрет вузовського педагога // СОЦИС. – 1995. – № 9. – С. 137–141.
6. Заверико Н. Основи управління діяльністю волонтерів : посібник для керівників волонтерських груп та програм / Н. Заверико. – Запоріжжя, 2004. – 25 с.
7. Капська А. Підготовка волонтерів до соціальної роботи : навч.-метод. посіб. / А. Капська, О. Карпенко, Н. Комарова ; Націон. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова, Державна соціальна служба для сім'ї, дітей та молоді. – К. : Держсоцслужба, 2005. – 152 с.
8. Капська А. Технологізація волонтерської роботи в сучасних умовах / А. Капська. – К., 2001. – 23 с.
9. Караман О. Роль волонтерства у професійному становленні майбутніх соціальних працівників та соціальних педагогів (узагальнення досвіду волонтерської діяльності студентів Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка) / О. Караман, В. Кратінова, Н. Ларіонова, О. Песоцька // Освіта Донбаса. – 2007. – № 4 (123). – С. 82–88.
10. Кратінова В. Волонтерство як засіб соціального та професійного становлення студентів спеціальностей «Соціальна педагогіка» та «Соціальна робота» / В. Кратінова, Н. Ларіонова, О. Песоцька // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2006. – № 6. – С. 76–81.
11. Ларіонова Н. Історико-феноменологічний аналіз волонтерства / Н. Ларіонова, В. Кратінова, О. Караман // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2007. – № 3. – С. 99–105.
12. Лях Т. Вимоги до особистісно-моральних якостей потенційних волонтерів із числа студентів / Т. Лях // Роль педагогічної етики у професійній підготовці сучасного вчителя : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 15-16 травня 2008 р. [за ред. В. Огнев'юка та ін.]. – К. : КМПУ ім. Б.Д. Грінченка, 2008. – С. 133–136.
13. Лях Т. Методика організації волонтерських груп : навч. посіб. / Т. Лях. – К. : Київський ун-т імені Бориса Грінченка, 2010. – 149 с.
14. Менеджмент волонтерських груп від А до Я: навч.-метод. посібник / За ред. Т. Лях ; авт.-кол.: З. Бондаренко, Т. Журавель, Т. Лях та ін. – К. : Версо-04, 2012. – 288 с.
15. Організація волонтерського руху у вищих навчальних закладах. Діагностичний інструментарій : методичні розробки / Укл. Т. Рудякевич. – Житомир : ЖДУ, 2004. – 89 с.
16. Про затвердження типового положення про школу волонтерів центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді // Офіційний вісник України. – 2006. – № 7. – С. 310–312.
17. Про схвалення концепції проекту закону України "Про волонтерський рух" / Кабінет міністрів України // Офіційний вісник України. – 2004. – № 42. – С. 80–83.
18. Соціальна робота в Україні : навч. посібник / І. Зверева, О. Безпалько, С. Харченко та ін.; за заг. ред. І. Зверевої, Г. Лактіонової. – К. : Науковий світ, 2003. – 233 с.
19. Технологізація волонтерської роботи в сучасних умовах / За ред. А. Капської. – К. : ДЦССМ, 2001. – 140 с.

The article sets out to establish criteria and variables of future counsellors' readiness to formation of volunteer culture of the professional. It defines the notion of "volunteer culture" of the personality, analyses contents and peculiarities of gnoseological, constructive and projective, organizational, communicative, perceptual and reflexive components of professional capabilities of a volunteer.

Key words: *volunteer, volunteer culture of a professional, criteria and variables of future counsellors' readiness t voluntarism.*

doi: 10.15330/esu.10.35-40